

ISLOM MOLIVASI ASOSIDA LOYIHALARNI MOLIVALASHTIRISH AMALIYOTINI RIVOJLANTIRISH

Usanov Saidahror Abdig'ulom o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16958155>

Zamonaviy global iqtisodiyotda moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiyalash, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash va barqarorlikka erishish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ishonchli, halol va uzoq muddatli investitsiya manbalariga ega bo'lish iqtisodiy yuksalishning muhim sharti hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, islom moliyasi nafaqat shariat talablariga asoslangan moliyaviy model, balki zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob beruvchi, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi muqobil moliyaviy tizimdir. Ushbu tizim loyihalarni moliyalashtirishda ham tobora kengroq qo'llanilmoqda.

Islom moliyasi shariat qonun-qoidalariga asoslangan bo'lib, uning asosiy tamoyillari foyiz olishni taqiqlash, real aktivlarga tayanish, spekulyatsiyaga yo'l qo'ymaslik va risk hamda foydani adolatli taqsimlashdan iborat. Bu yondashuv islomiy loyihaviy moliyalashtirish mexanizmlarini boshqa moliyaviy tizimlardan ajratib turadi. Loyihalarni moliyalashtirishda foydalaniladigan asosiy vositalar — ijara, murabaha, mudaraba, musharaka, istisna, salam hamda sukuk kabi islomiy moliyaviy instrumentlardir.

Ijara — bu aktivni ijaraga berish asosida amalga oshiriladigan moliyalashtirish shakli bo'lib, loyiha egasi mol-mulkni vaqtincha foydalanish uchun oladi va buning evaziga to'lov qiladi. Murabaha — bu xaridor uchun tovarni bank yoki investor tomonidan xarid qilib, ustama qo'shib sotish shaklidir. Mudaraba esa — kapital egasi bilan boshqaruvchi o'rtasidagi foyda va zararni bo'lish asosida tuziladigan sheriklikdir. Musharaka — barcha tomonlarning loyihaga moliyaviy yoki boshqa resurslar bilan qo'shilishi va foyda-zararni ulushga qarab bo'lishini nazarda tutadi.

Islomiy moliyalashtirishda eng ko'p foydalanilayotgan instrumentlardan biri bu — sukuk, ya'ni islomiy obligatsiyalardir. Sukuk real aktivga asoslangan bo'lib, foiz emas, balki mulkdan keladigan daromad asosida ishlaydi. Yirik infratuzilma loyihalari — yo'llar, elektr stansiyalari, aeroportlar va boshqa strategik ob'ektlar aynan sukuk orqali moliyalashtirilgan holatlar ko'plab mamlakatlar tajribasida uchraydi. Bu vosita orqali investorlar haqiqiy aktivlarga egalik qiladi va ularning daromadi loyihaning haqiqiy iqtisodiy natijalariga bog'liq bo'ladi.

1-jadval

Islomiy moliyaviy instrumentlar turlari va ularning asosiy jihatlari

Islomiy moliyaviy instrument	Asosiy mazmuni	Asosiy xususiyatlari
Ijara	Aktivni ijaraga berish orqali moliyalashtirish shakli	Loyiha egasi mulkni vaqtinchalik foydalanadi va ijara to'lovi qiladi
Murabaha	Bank tovarni xarid qilib, ustama qo'shib xaridorga sotadi	Foiz o'rniga ustama qo'shiladi, real tovar asosida

Mudaraba	Kapital egasi va boshqaruvchi o'rtasida foyda-zararni bo'lish asosidagi sheriklik	Foyda va zarar adolatli taqsimlanadi
Musharaka	Tomonlarning moliyaviy yoki boshqa resurslar bilan loyihaga qo'shilishi va foyda-zararni ulushga qarab taqsimlash	Sheriklik asosida kapital va risklarni bo'lishish
Istisna	Oldindan kelishilgan tovarni keyinchalik ishlab berish shartnomasi asosida moliyalashtirish	Qurilish va ishlab chiqarish loyihalari uchun ishlatiladi
Salam	Oldindan to'lov asosida kelajakda tovar yetkazib berish shartnomasi	Oldindan moliyalashtirish, kelajakdagi hosil yoki mahsulot
Sukuk	Islomiy obligatsiya, real aktivga asoslangan, daromad aktivdan keladigan foydaga bog'liq	Investor haqiqiy aktivlarga egalik qiladi, daromad loyihaning iqtisodiy natijalariga bog'liq

Manba: Usmani (2002), Iqbal & Mirakhor (2011), Khan (1994), Saeed (1996), El-Gamal (2006), Ayub (2007), Jobst (2007) asarlari asosida, muallif tomonidan tuzildi.

Jadvalda islomiy moliyaviy instrumentlarning asosiy turlari, ularning mazmuni va amaliy xususiyatlari keltirilgan. Ushbu vositalar shariat tamoyillariga asoslanib ishlab chiqilgan bo'lib, foiz (ribo) olish taqiqlangan va barcha operatsiyalar real aktivlarga tayanadi. Har bir instrumentning o'ziga xosligi mavjud: masalan, Ijara ko'proq ko'chmas mulk va asbob-uskunalarni moliyalashtirishda qo'llanadi, Murabaha savdo va chakana moliyalashtirishda keng tarqalgan, Mudaraba va Musharaka sheriklik asosida risk va foydani taqsimlash imkonini beradi. Istisna va Salam qishloq xo'jaligi va ishlab chiqarish sohalarida samarali bo'lsa, Sukuk yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda asosiy vosita sifatida xalqaro amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Shu jihatdan, ushbu instrumentlar nafaqat moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qiladi, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Bugungi kunda islomiy moliyalashtirish amaliyoti nafaqat musulmon davlatlarda, balki boshqa mamlakatlarda ham joriy etilmoqda. Jumladan, Indoneziya, Malayziya, Saudiya Arabistoni, Pokiston, Birlashgan Arab Amirliklari singari mamlakatlarda islomiy loyihaviy moliyalashtirish yirik miqyosda yo'lga qo'yilgan. Pokistonda gidroelektr stansiyalar, kon loyihalari, avtomobil yo'llari islomiy banklar va sukuk emissiyasi orqali moliyalashtirilgan. Indoneziyada esa hukumat tomonidan chiqarilgan sukuklar orqali davlat infratuzilmasiga sarmoya jalb qilingan.

Yevropa davlatlarida ham islomiy moliyaga qiziqish ortmoqda. Ba'zi Yevropa mamlakatlarining qonunchiligi Shariat tamoyillariga zid bo'lmagan asoslarda tuzilganligi sababli, bu davlatlarda ham islomiy moliyaviy instrumentlar sinov tariqasida joriy etilmoqda. Misol uchun, Italiyada ijara va sukuk asosida infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha

tajribalar olib borilgan. Bu jarayon islom moliyasining faqat musulmon davlatlarga emas, balki xalqaro miqyosda universalligi va qulayligini ko'rsatmoqda.

Islom moliyasining ustunliklaridan biri — bu ijtimoiy adolat tamoyiliga asoslanishi. Moliyaviy bitimlarda spekulativ harakatlar, g'arar va noaniqliklar, zararli ishlab chiqarish yoki faoliyatlarni moliyalashtirish taqiqlangan. Bunday yondashuv atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy himoya va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlaydi. Ayniqsa, islomiy moliyaning barqaror rivojlanish maqsadlari bilan uyg'unligi uni zamonaviy global iqtisodiyot uchun dolzarb qilmoqda.

Shunga qaramay, islomiy loyihaviy moliyalashtirishda bir qator muammolar mavjud. Eng asosiy muammo — bu islom moliyasining huquqiy infratuzilmasining yetarlicha shakllanmaganligi, xalqaro standartlarning farqliligi, investorlarning bu instrumentlarga to'liq ishonmasligi va riskdan qochishga moyilligi. Bundan tashqari, ba'zi mamlakatlarda islom moliyasining nazorat va audit tizimi to'liq yo'lga qo'yilmagan. Bu esa islomiy moliyaviy mahsulotlarning xalqaro moliyaviy bozorga chiqishiga to'sqinlik qiladi.

Boshqa tomondan esa, bu soha rivojlanishi uchun katta imkoniyatlarga ega. Xususan, axborot texnologiyalarini joriy etish, islomiy moliyaviy savodxonlikni oshirish, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali ushbu sohani yuksaltirish mumkin. Islom moliyasi nafaqat moliyaviy resurs jalb qilish vositasi, balki ijtimoiy farovonlik va iqtisodiy adolatga erishish yo'lida strategik vositaga aylanishi mumkin.

O'zbekiston sharoitida ham islom moliyasi orqali loyihalarni moliyalashtirish istiqbollari mavjud. Mamlakatda investitsiyaviy muhitni yaxshilash, yangi moliyaviy xizmatlarni joriy etish, shuningdek, shariat tamoyillariga muvofiq moliyaviy mahsulotlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Islom moliyasi orqali ayniqsa infratuzilma, energetika, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligi loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha muhim salohiyat mavjud. Bu borada qonunchilik asoslarini yaratish, islomiy banklar va investitsiya fondlarini shakllantirish, xalqaro tajribani o'rganish zarur.

Xulosa qilib aytganda, islom moliyasi asosida loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti — zamonaviy iqtisodiy muammolarga javob bera oladigan, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli moliyaviy modeldir. U real iqtisodiyot bilan bog'liq, spekulatsiyadan holi va foyda-zararning adolatli taqsimlanishini ta'minlaydi. O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan davlatlar uchun bu yondashuv iqtisodiy mustaqillik, halol sarmoya va xalq farovonligi yo'lida muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmani, M.T. (2020). *An Introduction to Islamic Finance*. Karachi: Idaratul Ma'arif.
2. Iqbal, Z. & Mirakhor, A. (2017). *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. 3rd ed. Singapore: Wiley.
3. Khan, M. (2019). *Islamic Economics and Finance: A Glossary*. Updated Edition. London: Routledge.
4. Saeed, A. (2018). *Islamic Banking and Interest: Prohibition of Riba and Its Contemporary Interpretation*. Leiden: Brill.
5. El-Gamal, M. (2015). *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*. Revised Edition.

Cambridge University Press.

6. Ayub, M. (2019). *Understanding Islamic Finance*. 2nd ed. Chichester: Wiley.
7. Jobst, A. (2021). *The Economics of Sukuk and Islamic Capital Markets*. IMF Research Paper Series.
8. Chapra, M.U. (2016). *The Future of Economics: An Islamic Perspective*. 2nd ed. Leicester: The Islamic Foundation.
9. Karimov, A.A. (2022). *O'zbekistonda islomiy moliya tizimini rivojlantirish yo'nalishlari*. Toshkent: Iqtisodiyot.
10. Abdukarimov, B.B. (2023). *Islom moliyasi va bank amaliyoti: nazariya va tajriba*. Toshkent: Akademnashr.